

- planu zbilshennia kilkosti budivel z blyzkym do nulovoho rivnem spozhyvannia enerhii: skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 sichnia 2020 r. No. 88-r. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2020. No. 14. Stor. 206. St. 580. Kod akta 98066/2020.
61. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zminy klimatu na period do 2030 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 hrudnia 2016 r. No. 932-r. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2016. No. 99. Stor. 269. St. 3236. Kod akta 84165/2016.
 62. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi promysloвого zabrudnennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 travnia 2019 r. No. 402-r. *Uriadovi kurier*. 21.06.2019. No. 115.
 63. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi rozvytku diialnosti v okremykh zonakh radioaktyvnoho zabrudnennia vnaslidok Chornobylskoi katastrofy: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 lypnia 2012 r. No. 535-r.
 64. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hazovydobuvnoi haluzi Ukrainy: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 hrudnia 2016 r. No 1079-r. *Uriadovi kurier*. 24.02.2017. No. 36.
 65. Syvak, T.V. (2019). *Stratehichni komunikatsii v systemi publicznego upravlinnia Ukrainy: monohrafiia*. Kyiv: NADU. 338 s.
 66. *Stratehiia rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 travnia 2013 r. No. 386-r. Uriadovi kurier*. 13.06.2013. No. 105.
 67. Ternavska, V.M. (2019). *Pryntsyipy suchasnoi pravovoi polityky. Pravova derzhava*. No. 32. S. 51–56.

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.34>

ТЕНДЕНЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ПРОКУРАТУРИ В КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Сергій Іонушас

народний депутат України

ORCID ID: 0000-0002-0217-0682

Анотація. У світлі перманентної конституційно-правової та судово-правової реформ в Україні актуальним залишається питання конституційного інституту прокуратури. У цьому плані, з огляду на спільне політико-правове минуле, корисним може бути вивчення досвіду реформування державно-правових інститутів, зокрема, інституту прокуратури у країнах – колишніх членів СРСР. Метою статті є аналіз тенденцій модернізації інституту прокуратури в країнах – членах колишнього СРСР у контексті трансформації в них форм правління та систем поділу державної влади. Відзначено, що натеper у більшості цих країн пошук оптимальної моделі прокуратури не завершений. Від здобуття незалежності більш стабільними щодо модернізації правового статусу прокуратури та наближення до європейських стандартів є країни Балтії. У Естонії та Латвії (парламентські республіки) прокуратуру по суті виведено за межі конституційного інституту, натомість у Литві (змішана форма правління) інститут прокуратури посідає у конституційному полі більш чітке місце. Звернуто увагу, що реформування прокуратури у більшості країн відбувається на різних методологічних орієнтирах. У Росії та Білорусі збережена модель «сильної» прокуратури загальнонаглядного типу радянського зразка. Схожі моделі прокуратури функціонують у Азербайджані, Казахстані, Таджикистані, Узбекистані (президентські системи правління пострадянського типу). Їх характерними особливостями є: жорстка централізація і підпорядкованість президентській владі організаційної структури прокуратури та переважно загальнонаглядний тип. Зміни у конституційно-правовому статусі прокуратури у Молдові, Вірменії, Грузії свідчать про значне наближення в них до європейських стандартів прокуратури та демократизацію їх політико-правових систем. У висновках констатовано, що з погляду виконуваних прокуратурою функцій, визначених у конституціях та спеціальних законах, на теренах колишнього СРСР за загальним правилом органи прокуратури реалізують функцію кримінального переслідування. Функція загального нагляду реалізується прокуратурою у централізованих президентських країнах, Білорусі, Росії, республіках Середньої Азії – Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані. Модернізація інституту прокуратури на теренах колишнього СРСР відбувається не лише на основі трансформації всієї державної організації, а значною мірою на основі відповідного рівня правової культури, політичних, етносоціальних, моральних та ін. традицій та задач, що ставляться суспільством на відповідному етапі свого розвитку. Трансформація моделі прокуратури як конституційного інституту загалом залежить від потреб забезпечення системи поділу влади та стримувань і противаг. Модель інституту прокуратури в парламентських республіках (країни Балтії – Естонія, Латвія) можна охарактеризувати як гнучку, оскільки в таких країнах немає необхідності в конструюванні та визначенні функцій цього органу в конституційних актах. Такі органи реалізують свою компетенцію у взаємозв'язку з органами всіх гілок державної влади. Характерною особливістю прокуратури в державах з президентськими системами пострадянського типу (Росія, Білорусь, республіки Середньої Азії) є: жорстка централізація і підпорядкованість президентській владі організаційної структури та переважно загальнонаглядний тип, а також чітко визначений конституційний статус. Загалом, у системах правління змішаного типу інститут прокуратури, як правило, об'єктивується в конституційних актах, таким чином, конституційний статус прокуратури слугує своєрідною гарантією балансу між органами всіх гілок державної влади.

Ключові слова: конституційний інститут прокуратури, модернізація інституту прокуратури, конституційно-правовий статус прокуратури, поділ державної влади, форма правління.

TENDENCIES OF MODERNIZATION OF THE INSTITUTE OF PROSECUTOR'S OFFICE IN THE COUNTRIES OF THE POST-SUDDEN SPACE

Serhii Ionushas

People's Deputy of Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-0217-0682

Abstract. In the light of permanent constitutional and judicial reforms in Ukraine, the issue of the constitutional institution of the prosecutor's office remains relevant. In this regard, given the common political and legal past, it may be useful to study the experience of reforming state and legal institutions, in particular, the institution of the prosecutor's office in the countries of the former Soviet Union. The purpose of the article is to analyze the trends of modernization of the prosecutor's office in the member states of the former USSR in the context of the transformation of their forms of government and systems of separation of state power. It is noted that today in most of these countries the search for the optimal model of the prosecutor's office is not complete. Since gaining independence, the Baltic States have been more stable in modernizing the legal status of the prosecutor's office and moving closer to European standards. In Estonia and Latvia (parliamentary republics), the prosecutor's office is essentially outside the constitutional institution, while in Lithuania (mixed form of government) the prosecutor's office has a clearer place in the constitutional field. It is noted that the reform of the prosecutor's office in most countries is based on different methodological guidelines. In Russia and Belarus, the model of a "strong" Soviet-style general supervisory prosecutor's office has been preserved. Similar models of the prosecutor's office operate in the republics – Azerbaijan, Kazakhstan, Tajikistan, Uzbekistan (presidential systems of government of the post-Soviet type). Their characteristic features are: strict centralization and subordination to the presidential power of the organizational structure of the prosecutor's office and, mainly, the general supervisory type. Changes in the constitutional and legal status of the prosecutor's office in Moldova, Armenia, and Georgia indicate that they are significantly closer to the European standards of the prosecutor's office and the democratization of their political and legal systems. The conclusions state that from the point of view of the functions performed by the prosecutor's office, defined in the constitutions and special laws in the territory of the former USSR, as a general rule, the prosecutor's office implements the function of criminal prosecution. The function of general supervision is exercised by the prosecutor's office in centralized presidential countries, Belarus, Russia, Central Asian republics – Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan. Modernization of the institution of the prosecutor's office in the former USSR is not only based on the transformation of the entire state organization, but, to a large extent, on the basis of the appropriate level of legal culture, political, ethno-social, moral and others, traditions and tasks set by society at the appropriate stage of its development. The transformation of the model of the prosecutor's office as a constitutional institution generally depends on the need to ensure a system of separation of powers and checks and balances. The model of the institute of the prosecutor's office in the parliamentary republics (Baltic countries – Estonia, Latvia) can be described as flexible, as in such countries there is no need to design and define the functions of this body in constitutional acts. Such bodies exercise their competence in cooperation with the bodies of all branches of government. A characteristic feature of the prosecutor's office in countries with presidential systems of the post-Soviet type (Russia, Belarus, Central Asian republics) is: strict centralization and subordination to the presidential power of the organizational structure and above all supervisory type, as well as clearly recognized constitutional status. In general, in mixed systems of government, the institution of the prosecutor's office is usually objectified in constitutional acts, so the constitutional status of the prosecutor's office serves as a kind of guarantee of balance between the bodies of all branches of government.

Key words: constitutional institute of prosecutor's office, modernization of the prosecutor's office, constitutional and legal status of the prosecutor's office, separation of state power, form of government.

TENDENCJE MODERNIZACJI INSTYTUCJI PROKURATORY W KRAJACH POSTSOWIECKICH

Serhii Ionushas

deputowany ludowy Ukrainy

ORCID ID: 0000-0002-0217-0682

Adnotacja. W świetle permanentnych reform konstytucyjno-prawnej i sędziowskiej na Ukrainie istotna pozostaje kwestia konstytucyjnej instytucji prokuratury. W tym względzie, biorąc pod uwagę ogólną przeszłość polityczno-prawną, przydatne może być badanie doświadczeń reformowania instytucji publiczno-prawnych, w szczególności instytucji prokuratury w krajach byłych członków ZSRR. Celem artykułu jest analiza tendencji modernizacji instytucji prokuratury w krajach członkowskich byłego ZSRR w kontekście transformacji w nich ustrojów politycznych i systemów podziału władzy państwowej. Zaznaczono, że do tej pory w większości tych krajów poszukiwanie optymalnego modelu prokuratury nie zostało zakończone. Od uzyskania niepodległości bardziej stabilne w kwestii modernizacji statusu prawnego prokuratury i zbliżania się do standardów europejskich są kraje bałtyckie. W Estonii i na Łotwie (republiki parlamentarne) prokuratura jest zasadniczo wyprowadzona poza instytucję konstytucyjną, ale na Litwie (mieszany system ustrojowy) instytucja prokuratury zajmuje w polu konstytucyjnym wyraźniejsze miejsce. Zwrócono uwagę, że reforma prokuratury w większości krajów odbywa się na różnych wytycznych metodologicznych. W Rosji i na Białorusi zachowano model „silnej” prokuratury typu ogólnonadzorczonego wzoru radzieckiego. Podobne modele prokuratury funkcjonują w republikach Azji Środkowej – Azerbejdżanie, Kazachstanie, Tadżykistanie, Uzbekistanie (prezydenckie systemy ustrojowe typu postsowieckiego). Ich charakterystycznymi cechami są: ścisła centralizacja i podporządkowanie władzy prezydenckiej struktury organizacyjnej

прокуратури oraz, głównie, typ ogólnonadzorczy. Zmiany w statusie konstytucyjno-prawnym prokuratury w Mołdawii, Armenii, Gruzji świadczą o znacznym zbliżeniu się w nich do europejskich standardów prokuratury i demokracji ich systemów polityczno-prawnych. Wnioski stwierdzają, że z punktu widzenia pełnionych przez prokuraturę funkcji określonych w konstytucjach i przepisach specjalnych na terenie byłego ZSRR, zgodnie z ogólną zasadą organy prokuratury realizują funkcję ścigania karnego. Funkcja ogólnego nadzoru jest realizowana przez prokuraturę w scentralizowanych krajach prezydenckich, Białorusi, Rosji, republikach Azji Środkowej – Kazachstanie, Kirgistanie, Tadżykistanie, Turkmenistanie, Uzbekistanie). Modernizacja instytucji prokuratury na terytoriach byłego ZSRR odbywa się nie tylko na podstawie transformacji całej organizacji państwowej, ale w dużej mierze na podstawie odpowiedniego poziomu kultury prawnej, politycznej, etniczno-społecznej, moralnej itp., tradycji i zadań, które są stawiane przez społeczeństwo na odpowiednim etapie jego rozwoju. Transformacja modelu prokuratury jako instytucji konstytucyjnej w całości zależy od potrzeb zapewnienia systemu podziału władzy oraz ograniczeń i równowagi. Model instytucji prokuratury w republikach parlamentarnych (kraje bałtyckie – Estonia, Łotwa) można określić jako elastyczny, ponieważ w takich krajach nie ma potrzeby konstruowania i określania funkcji tego organu w aktach konstytucyjnych. Organy takie realizują swoje kompetencje we współpracy z organami wszystkich gałęzi władzy państwowej. Charakterystyczną cechą prokuratury w państwach z systemami prezydenckimi typu postsowieckiego (Rosja, Białoruś, Republika Azji Środkowej) jest: ścisła centralizacja i podporządkowanie władze prezydenckiej struktury organizacyjnej, a przede wszystkim typ ogólnonadzorczy, oraz status konstytucyjny jest wyraźnie uznawany. Ogólnie rzecz biorąc, w systemach rządów typu mieszanego instytucja prokuratury jest zwykle zobiektywizowana w aktach konstytucyjnych, a więc konstytucyjny status prokuratury służy jako rodzaj gwarancji równowagi między organami wszystkich gałęzi władzy państwowej.

Słowa kluczowe: konstytucyjna instytucja prokuratury; modernizacja instytucji prokuratury; konstytucyjny status prawny prokuratury; podział władzy publicznej; ustrój polityczny.

Вступ. Розпад СРСР і здобуття незалежності його колишніми членами дав старт формуванню у них нових конституційних засад власної державності і модернізації державних інститутів, що відповідали б їх політичним устремлінням. Серед таких інститутів питання трансформації моделі прокуратури викликало багато дискусій фахівців. Попередньо відзначимо, що дискусії з цього питання і нині тривають через існування різноманітних базових зв'язків, складнощів подолання ідеологічних установок минулого та засвоєння і запровадження нових демократичних постулатів в ідеологію і практику сучасного державотворення в багатьох країнах колишнього СРСР.

Здається всім зрозуміло, що немає якоїсь ідеальної для всіх країн моделі прокуратури, здатної реалізувати відповідний правоохоронний потенціал на будь-якому політико-правовому ґрунті. Визначення (оновлення) правового статусу прокуратури має відбуватися на основі врахування особливостей форми правління, системи стимулювань і протидії у державі та в комплексі із реформуванням судової системи, правової системи загалом. Модернізація інституту прокуратури в багатьох державах – членах колишнього СРСР триває, що зумовлене як пошуком раціональної моделі прокуратури, що відповідає завданням демократичної правової держави та прагненням окремих країн забезпечити європейські стандарти, так і необхідністю удосконалення державного механізму у відповідь на виклики сучасності.

Метою цієї статті є аналіз тенденцій модернізації інституту прокуратури в країнах – членах колишнього СРСР у контексті трансформації в них форм правління та систем поділу державної влади.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що питання модернізації інституту прокуратури в правових системах держав-учасників СНД неодноразово були предметом дослідження фахівців. Зокрема, можна згадати дисертаційні дослідження А.В. Сидоренка (Sidorenko, 2003), Т.О. Решетнікової (Reshetnikova, 2005), ґрунтовні дослідження вітчизняних фахівців з прокурорського нагляду, зокрема, Л.Р. Грицаєнка, Л.М. Давиденка, В.В. Долежана, М.В. Косюти, М.А. Потебенька, Н.В. Руденко, М.М. Стефанчук, В.В. Сухоноса та ін.

Від початку формування нової державності в країнах колишнього СРСР розвивалися різні підходи до змісту та обсягу конституційного визначення статусу прокуратури, її місця в системі поділу державної влади. Одна частина країн орієнтувалася на потенційний зв'язок прокуратури і судової системи, відповідно, в їх конституціях положення про прокуратуру закріплювалось у розділах, що стосувалися судової гілки влади (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан, Молдова, РФ). В інших країнах прокуратура набула самостійного статусу, відповідно, її засадам присвячувалися окремі розділи конституційних актів (Білорусь, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан). Разом із тим для багатьох з цих держав було і залишається актуальним питання зміни загальнонаглядового вектора прокуратури на інші затребувані суспільством функції цього державного органу.

У порівняльному дослідженні правового статусу прокуратури в країнах СНД Т.О. Решетніковою на початку 2000-х років були, зокрема, відзначені такі тенденції щодо модернізації інституту прокуратури. По-перше, розвиток органів прокуратури в країнах СНД (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова) переважно орієнтувався на правові теорії і конструкції країн Західної Європи. По-друге, для органів прокуратури СНД (крім Грузії), правилом було закріплення цього інституту в конституціях, зокрема, у Білорусі, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані та Україні, в конституціях прокуратури присвячувались окремі розділи, що свідчило про її самостійний конституційний статус і особливе призначення у державно-правовому механізмі, та навіть включення норм про прокуратуру в конституціях окремих країн до розділів про судову чи виконавчу владу не є свідченням про її належність до цих гілок влади. По-третє, у низці країн (Білорусь, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Україна) на конституційному рівні було визначено основне призначення, принципи та функції прокуратури, що надалі отримало розвиток у спеціальних законах. По-четверте, відзначалося існування різних моделей функціональної діяльності органів прокуратури:

в Азербайджані, Вірменії, Грузії і Молдові було скасовано функцію загального нагляду, натомість у Білорусі, Казахстані, Киргизстані, Росії, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані і Україні функція загального нагляду зберігалася (Reshetnikova, 2005).

Відзначимо, що у 2006 р. Міжпарламентською асамблеєю держав-учасниць СНД був прийнятий Модельний закон про прокуратуру. Цим законом, зокрема, передбачалося, що прокуратура має бути незалежним спеціалізованим інститутом державної влади, який здійснюватиме нагляд за дотриманням конституції, законів, норм міжнародного права і міжнародних договорів, що є частиною правової системи держави. Визначалося, що прокуратура становитиме єдину централізовану систему органів і установ з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим та генеральному прокурору держави. Закріплювалися такі основні функції прокуратури, як: нагляд за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, нагляд за виконанням законів, об'єкти якого кожна держава встановлюватиме самостійно; кримінальне переслідування і притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочини, у відповідності до повноважень, встановлених кримінально-процесуальним законодавством держави; участь у розгляді справ судами; координація правоохоронної діяльності по боротьбі зі злочинністю; участь у правотворчій діяльності; взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими органами та організаціями щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; міжнародно-правове співробітництво із забезпечення прав і свобод людини і громадянина, боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями; надання правової допомоги (Model Law "On the Prosecutor's Office" of the CIS, 2006).

Поточний етап розвитку інституту прокуратури в державах – колишніх учасниках СРСР має вже дещо інші результати, порівняно з отриманими у попередні роки. Натепер у більшості цих країн пошук оптимальної моделі прокуратури не завершений. Від здобуття незалежності більш стабільними щодо модернізації правового статусу прокуратури та наближення до європейських стандартів є країни Балтії.

Конституція Естонії (1992 р., зі змінами на 2015 р.) (The Constitution of Estonia, 1992) у питаннях прокуратури (умовно) є досить лаконічною, оскільки у ст. 151 визначено лише, що порядок організації представництва, захисту, державного обвинувачення і нагляду за законністю у судовому провадженні встановлюється законом.

Згідно з офіційною інформацією з вебсайту Державної прокуратури Естонії, Генеральний прокурор є очільником системи прокуратури. Він призначається на посаду Урядом за пропозицією міністра юстиції за порадою правової комісії (парламенту) строком на 5 років. Генеральний прокурор звітує про діяльність прокуратури перед міністром юстиції один раз на рік. Крім того, він представляє конституційній комісії Державних Зборів річну доповідь про виконання покладених законом на прокуратуру завдань. Будучи урядовою установою у сфері управління міністерства юстиції, прокуратура (що є типовим для багатьох парламентських республік) є незалежною у виконанні своїх завдань, визначених у законі. Прокуратура керує досудовим кримінальним провадженням, підтримує державне обвинувачення у суді, бере участь у плануванні розшукової діяльності та веде провадження щодо злочинів у взаємодії з органами поліції, охорони державного кордону, безпеки, фіскальними, у справах конкуренції, охорони довкілля та Генерального штабу сил охорони. Структурно прокуратура складається з двох інстанцій – Державної прокуратури та чотирьох окружних прокуратур (The Constitution of Estonia, 1992).

Дещо аналогічно прокуратура Латвійської Республіки виведена за межі конституційного інституту і в Конституції Латвійської Республіки немає норм щодо її регулювання ані у функціональному, ані в організаційному чи структурному сенсі (Constitution of the Republic of Latvia, 2016). Законом «Про прокурорський нагляд у Латвійській Республіці», який був прийнятий у 1990 р., закріплювалися головні принципи організації і діяльності прокуратури, а також повноваження прокурорів. Нині в Латвійській Республіці діє прийнятий у 1994 р. Закон «Про прокуратуру» з окремими змінами та доповненнями, згідно з яким прокуратура є єдиним органом кримінального переслідування в країні. Структурно, окрім Генеральної прокуратури, у системі органу є прокуратури судових округів та спеціалізовані прокуратури: з організованої злочинності, з розслідування фінансових та економічних злочинів; Ризька автотранспортна прокуратура, прокуратура з розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків; спеціалізована багатогалузева прокуратура (Official website of the Prosecutor's Office of the Republic of Latvia).

Вказаним Законом Латвії визначено, що прокуратура є органом судової влади, який самостійно здійснює нагляд за дотриманням законності в межах встановленої законом компетенції, а завданням прокуратури є реагування на порушення закону та відповідне вирішення справи в порядку, встановленому законом (ст. 1). До функцій прокуратури Законом віднесено: здійснення нагляду за роботою органів дізнання і оперативною діяльністю інших установ; організація і здійснення досудового розслідування; початок і проведення кримінального переслідування; підтримання державного обвинувачення; здійснення нагляду за виконанням покарань; захист прав та законних інтересів особи і держави у визначених законом випадках; участь у розгляді справ у суді у випадках, передбачених законом (ст. 2) (Official website of the Prosecutor's Office of the Republic of Latvia).

В організаційному плані прокуратура є єдиною, централізованою, триланковою системою установ, очолюваних Генеральним прокурором (ст. 4). Прокурори у своїй діяльності є незалежними і підкорюються тільки закону (ст. 5) (Official website of the Prosecutor's Office of the Republic of Latvia).

Повноваження прокуратури як органу кримінального переслідування переважно визначені у Кримінально-процесуальному законі (Criminal Procedure Code of the Republic of Latvia, 2005). Згідно зі статтями 36–39 вказаного Закону, прокурор відповідно до стадії кримінального процесу реалізує функції нагляду за слідством, кримінального переслідування та підтримання державного обвинувачення в суді.

На відміну від Естонії та Латвії (парламентських республік), у Литовській Республіці (змішана форма правління) інститут прокуратури посідає у конституційному полі більш чітке місце. Зокрема, йдеться про те, що порядок призначення та звільнення генерального прокурора Литовської Республіки визначено у ст. 84 Конституції – він за згодою Сейму призначається та звільняється Президентом Республіки (п. 11). Безпосередньо інституту прокуратури присвячено ст. 118 Конституції, якою визначено функції прокуратури: проведення досудових розслідувань, підтримання державного обвинувачення у суді; захист прав і законних інтересів людини, суспільства, держави у випадках, передбачених законом; встановлено незалежність прокурора у виконанні своїх обов'язків і підпорядкування його виключно закону, а також структуру прокуратури, що складається з Генеральної прокуратури та територіальних прокуратур (Constitution of the Republic of Lithuania).

Для інших країн модернізаційні процеси прокуратури, судової влади тривають. При цьому варто звернути увагу, що реформування прокуратури відбувається на різних методологічних орієнтирах. Так, наприклад, у Росії та Білорусі функціонує «сильна» прокуратура загальнонаглядового типу, значною мірою радянського зразка. Її характерною особливістю є жорстка централізація та «міцна прив'язка» в організаційному плані до глави держави. Так, відповідно до ст. 83 Конституції РФ (1993 р.) Президент РФ представляє Раді Федерації кандидатури для призначення на посаду Генерального прокурора РФ, його заступників і, відповідно, вносить пропозиції про звільнення їх з посади; призначає на посаду і звільняє з посади прокурорів суб'єктів РФ, інших прокурорів, крім прокурорів міст, районів та привієнних до них за посадами. При цьому організаційну структуру прокуратури визначено у Главі 7 Конституції РФ – «Судова влада і прокуратура» (Constitution of the Russian Federation, 1993). Функції прокуратури і її правовий статус загалом визначаються у Федеральному законі «Про прокуратуру РФ» від 17.01.1992 р. із змінами та доповненнями (About the Prosecutor's Office of the Russian Federation, 2016). Відповідно до Закону прокуратура є єдиною централізованою системою органів, що здійснюють від імені держави нагляд за дотриманням Конституції і виконанням законів, що діють на території РФ.

Сферою поширення прокурорського нагляду у РФ є: виконання законів федеральними органами виконавчої влади, Слідчим комітетом РФ, законодавчими і виконавчими органами суб'єктів федерації, органами місцевого самоврядування, військового управління, органами контролю та їх посадовими особами, суб'єктами громадського контролю, за забезпеченням прав людини в місцях примусового утримання, органами управління і керівниками комерційних і некомерційних організацій, а також за відповідністю їх актів законам; нагляд за дотриманням прав і свобод людини і громадянина; нагляд за дотриманням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, попереднє слідство, судовими приставами, адміністраціями органів і установ, що виконують покарання, місць позбавлення волі; кримінальне переслідування відповідно до кримінально-процесуального законодавства; координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю; участь у розгляді справ судами; внесення протестів на рішення, ухвали, постанови судів, що суперечать закону. Прокуратура РФ виконує й інші функції, встановлені федеральними законами (About the Prosecutor's Office of the Russian Federation, 2016).

У Республіці Білорусь прокуратура є конституційно-правовим інститутом. Основний Закон Білорусі встановлює не лише організаційні, а й функціональні засади прокуратури. Відповідно до ст. 126 Конституції Білорусі єдину і централізовану систему органів прокуратури очолює Генеральний прокурор, який призначається Президентом за згодою Ради Республіки. Підпорядковані прокурори призначаються Генеральним прокурором. Статтею 127 Конституції встановлено, що Генеральний прокурор і нижчестоящі прокурори у здійсненні своїх повноважень є незалежними і керуються законодавством. Генеральний прокурор у своїй діяльності підзвітний Президенту Республіки (Constitution of the Republic of Belarus, 1996).

Така модель прокуратури Білорусі зумовлена централізацією державної влади навколо Президента Республіки, якому для підтримання свого статусу необхідно спиратися на централізовану прокуратуру загальнонаглядового типу, що перетворює посаду глави держави на домінуючу у системі органів державної влади і ставить під питання задекларований у ст. 6 принцип поділу влади.

Функції прокуратури визначаються у ст. 125 Конституції Білорусі, це: нагляд за точним і однаковим виконанням законів, декретів, указів, інших нормативних актів міністерствами та іншими, підвідомчими Раді Міністрів органами, місцевими представницькими і виконавчими органами, підприємствами, установами, організаціями, громадськими об'єднаннями і громадянами. Прокуратура також здійснює нагляд за дотриманням законів під час розслідування злочинів, відповідності закону судових рішень у цивільних, кримінальних справах, у справах про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом, проводить слідство, підтримує державне обвинувачення у суді (Constitution of the Republic of Belarus, 1996).

Схожі моделі прокуратури функціонують у Азербайджані, Казахстані, Таджикистані, Узбекистані (президентські системи правління пострадянського типу). Їх характерними особливостями є: жорстка централізація і підпорядкованість президентській владі організаційної структури та переважно загальнонаглядовий тип.

Так, відповідно до ст. 133 Конституції Азербайджану прокуратура є єдиним централізованим органом; вона у передбаченому законом порядку та випадках здійснює нагляд за виконанням і застосуванням законів, порушує кримінальні справи і веде слідство, підтримує державне обвинувачення в суді, порушує позови у суді, виносить протести на рішення суду. Генеральний прокурор Азербайджану призначається на посаду і звільняється з посади Президентом Республіки за погодженням з Міллі Меджілісом. Президент Азербайджану призначає на посади і звільняє з посад також заступників генерального прокурора, керівників спеціалізованих та інших територіальних прокуратур (Constitution of the Republic of Azerbaijan, 2016).

В Узбекистані, відповідно до ст. 118 Конституції, нагляд за точним і однаковим виконанням законів на території Республіки Узбекистан здійснюють Генеральний прокурор Республіки і підпорядковані йому прокурори (Constitution of the Republic of Uzbekistan, 1992).

Аналогічно в Таджикистані (президентська форма правління) єдина і централізована система органів прокуратури очолює Генеральний прокурор (ст. 94 Конституції). На Генерального прокурора і підпорядкованих йому прокурорів ст. 93 Конституції Таджикистану (1994 р., у редакції 2003 р.) покладено здійснення нагляду за точним і однаковим виконанням законів на території держави (Constitution of Tajikistan, 1994). Генеральний прокурор підзвітний парламенту і Президенту Республіки. Повноваження органів прокуратури Таджикистану регламентуються спеціальним конституційним законом (About the bodies of the prosecutor's office of the Republic of Tajikistan, 2006).

Ще більш централізованою виглядає прокуратура Казахстану (унітарна держава з президентською формою правління (ст. 2 Конституції) (Constitution of the Republic of Moldova, 1994), прокуратура від імені держави здійснює в установлених законом межах і формах вищий нагляд за дотриманням законності на території Республіки, представляє інтереси держави в суді і від імені держави здійснює кримінальне переслідування. Прокуратура Республіки є єдиною централізованою системою з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим і Генеральному прокурору Республіки. Вона здійснює свої повноваження незалежно від інших державних органів і посадових осіб та підзвітна лише Президенту Республіки (Constitution of the Republic of Moldova, 1994).

Щодо об'єктів наглядової діяльності прокуратури, є всі підстави вважати такий нагляд загальним. Так, згідно зі ст. 5 Конституційного закону «Про органи прокуратури Республіки Казахстан», основними напрямками діяльності прокуратури є не лише нагляд за точним та однаковим виконанням законів органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, але й органами військового управління, органами контролю, банками, підприємствами, установами, організаціями, в т.ч. громадськими і релігійними, їх посадовими особами, а також за відповідністю законам актів, що видаються ними. Крім того, прокуратура уповноважена здійснювати нагляд за дотриманням прав і свобод людини і громадянина; за дотриманням і виконанням законів органами, які ведуть боротьбу із злочинністю, здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, попереднє слідство; здійснювати захист прав і свобод людини і громадянина, державних інтересів, різних форм власності; нагляд за дотриманням і виконанням законів у місцях позбавлення волі; нагляд за дотриманням законів у разі виконання судових рішень; розслідування злочинів; координація діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю і її профілактиці; розроблення заходів з профілактики злочинів, боротьби з корупцією, тероризмом, екстремізмом, іншими правопорушеннями; участь у розгляді справ судами; внесення протесту, подача скарг, заяв на рішення суду, що суперечать закону. При цьому вказується, що прокуратура у відповідності до законодавства Республіки Казахстан у межах своїх повноважень має право діяти і в інших напрямках, де необхідний прокурорський нагляд (Constitution of the Republic of Moldova, 1994).

У Республіці Молдова прокуратура залишилася конституційно-правовим інститутом. Відповідно до ст. 124 її Конституції прокуратура є самостійною публічною установою у системі судової влади, яка сприяє здійсненню правосуддя, захисту прав, свобод і законних інтересів особи, суспільства та держави шляхом кримінального провадження й інших, передбачених законом проваджень; повноваження прокуратури здійснюються прокурорами, а компетенція, порядок організації і діяльності прокуратури встановлюється законом. Статтею 125 Конституції Молдови (1994) встановлено, що генеральний прокурор призначається на посаду і звільняється з посади Президентом Республіки за поданням Вищої ради прокурорів. Призначення, підвищення на посаді і звільнення нижчестоящих прокурорів здійснюється генеральним прокурором за поданням Вищої ради прокурорів (Constitution of the Republic of Moldova, 1994).

Прийняття нової Конституції у Вірменії та перехід до парламентської системи правління зумовили зміни у конституційному статусі прокуратури. Натепер конституційний статус прокуратури встановлено у главі 8 Конституції, що носить назву «Прокуратура і слідчі органи». Статтею 176 Конституції (1995 р.) встановлено, що прокуратура є єдиною системою під керівництвом Генерального прокурора. До повноважень прокуратури віднесено: порушення кримінального переслідування; здійснення нагляду за законністю досудового кримінального провадження; підтримання обвинувачення у суді; здійснення нагляду за законністю застосування покарання та інших заходів примусу. Прокуратура уповноважена у встановлених законом виключних випадках звертатися до суду із позовом про захист державних інтересів. Порядок формування і діяльності прокуратури встановлюється законом. Статтею 177 Конституції Вірменії визначено правовий статус Генерального прокурора Республіки. Вища посадова особа прокуратури вибирається Національними Зборами за пропозицією компетентної постійної комісії Національних Зборів як мінімум трьома п'яти голосів від загального числа депутатів строком на шість років. Одну і ту ж особу не може бути вибрано Генеральним прокурором більше двох строків підряд. Встановлено вимоги до претендента на посаду Генерального прокурора: ним може бути вибрано фахового юриста, якому виповнилося не менше тридцяти п'яти років, носія громадянства Вірменії, який володіє виборчими правами, високими професійними якостями та має вищу освіту і стаж роботи в професії не менше десяти років. Національні Збори у встановлених законом випадках можуть звільнити Генерального прокурора з посади як мінімум трьома п'яти голосів від загальної кількості депутатів (The Constitution of the Republic of Armenia, 2015).

У Конституції Грузії до 2018 р. закріплювалося положення, що органи прокуратури входять у систему Міністерства юстиції, загальне керівництво ними здійснює міністр юстиції, а повноваження і порядок діяльності

прокуратури визначаються законом. Згідно з проведеною у 2017–2018 рр. у Грузії конституційною реформою, країна перейшла до парламентської системи правління і було змінено правовий статус прокуратури. Натепер прокуратуру виведено із системи підпорядкування Міністерства юстиції. Загальний правовий статус прокуратури визначено у Главі 6 Конституції, що носить найменування «Судова влада і прокуратура». Відповідно до ст. 65 Конституції Грузії Генеральний прокурор вибирається парламентом (більшістю від повного складу) за поданням Прокурорської ради терміном на 6 років. Для забезпечення незалежності, прозорості і ефективності прокуратури створюється прокурорська рада, що складається з 15 членів, вибраних по порядку, визначеному органічним законом. Прокуратура щорічно звітує перед парламентом (Constitution of Georgia, 2018). Прокуратура Грузії виконує переважно функції кримінального переслідування.

Висновки. З погляду виконуваних прокуратурою функцій, визначених у конституціях та спеціальних законах, можемо підсумувати, що на теренах колишнього СРСР за загальним правилом органи прокуратури реалізують функцію кримінального переслідування, у тому числі порушення кримінального провадження, нагляд за законністю попереднього слідства і дізнання (у Білорусі, Вірменії, Казахстані, Киргизстані, Молдові, Росії, Таджикистані, Туркменістані). Функція загального нагляду реалізується прокуратурою у централізованих президентських країнах – Білорусі, Росії, республіках Середньої Азії – Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані. Захист прокурором державних або суспільних інтересів, прав окремих фізичних осіб шляхом участі прокурора у цивільному процесі передбачено у законодавстві Азербайджану, Вірменії, Казахстану, Росії, Узбекистану.

Модернізація інституту прокуратури на теренах колишнього СРСР відбувається не лише на основі трансформації всієї державної організації, а значною мірою на основі відповідного рівня правової культури, політичних, етносоціальних, моральних та ін. традицій та завдань, що ставляться суспільством на відповідному етапі свого розвитку.

Трансформація моделі прокуратури як конституційного інституту загалом залежить від потреб забезпечення системи поділу влади та стримувань і противаг. Модель інституту прокуратури в парламентських республіках (країни Балтії – Естонія, Латвія) можна охарактеризувати як гнучку, оскільки в таких країнах немає необхідності в конструюванні та визначенні функцій цього органу в конституційних актах. Такі органи реалізують свою компетенцію у взаємозв'язку з органами всіх гілок державної влади.

Характерною особливістю прокуратури в державах з президентськими системами пострадянського типу (Росія, Білорусь, республіки Середньої Азії) є: жорстка централізація і підпорядкованість президентській владі організації структури та переважно загальнонаглядовий тип, а також чітко визначений конституційний статус.

Зміни у конституційно-правовому статусі прокуратури у Молдові, Вірменії, Грузії свідчать про значне наближення в них до європейських стандартів прокуратури та демократизацію їх політико-правових систем.

Загалом, у системах правління змішаного типу інститут прокуратури, як правило, об'єктивується в конституційних актах, таким чином, конституційний статус прокуратури слугує своєрідною гарантією балансу між органами всіх гілок державної влади.

Список використаних джерел:

1. Конституція Грузії (контрольний текст станом на 23.03.2018 № 2071). URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36>.
2. Конституція Естонії (1992). URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused.08.pdf>.
3. Конституція Латвійської Республіки, в ред. від 2016 р. *Офіційний вебсайт Президента Латвії*. URL: <https://www.president.lv/ru/latviiskaya-respublika/konstituciya-latvii#gsc.tab=0>.
4. Конституція Литовської Республіки (1992). URL: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm.
5. Конституція Російської Федерації (1993). URL: <http://www.constitution.ru/>.
6. Конституція Республіки Азербайджан (2016). URL: https://www.azerbaijans.com/content_572_ru.html.
7. Конституція Республіки Білорусь (1996). URL: https://kodeksy-by.com/konstitutsiya_rb/127.htm.
8. Конституція Республіки Вірменія (2015). *Офіційний вебсайт Президента Республіки Вірменія*. URL: <https://www.president.am/ru/constitution-2015>.
9. Конституція Республіки Казахстан (1995 р. із змінами). URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.
10. Конституція Республіки Молдова (1994 р.). *Офіційний вебсайт Президента Республіки Молдова*. URL: <http://www.presedinte.md/rus/constitution>.
11. Конституція Республіки Узбекистан (1992). URL: <https://www.lex.uz/acts/35869>.
12. Конституція Таджикистану (1994 р. у ред. 2003 р.). *Офіційний вебсайт Генеральної прокуратури Республіки Таджикистан*. URL: <http://prokuratura.tj/ru/legislation/the-constitution-of-the-republic-of-tajikistan.html>.
13. Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки. (2005 р.) URL: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html.
14. Модельний закон «О прокуратуре» СНГ (2006 г.). URL: <http://base.garant.ru/70211520>.
15. Об органах прокуратуры Республики Таджикистан: Конституционный Закон. (2006). URL: <http://prokuratura.tj/ru/legislation/the-constitutional-law-on-the-prosecutors-office-of-tajikistan.html>.
16. Офіційний вебсайт прокуратури Латвійської Республіки. URL: <http://www.prokuratura.gov.lv/ru/prokuratura>.
17. Решетникова Т.А. Правовой статус, функции и полномочия прокуратуры в странах СНГ (сравнительно-правовое исследование) : автореф. дисс. канд. юрид. наук :12.00.11. Москва, 2005. 23 с.
18. Сидоренко А.В. Конституционный статус органов прокуратуры стран СНГ : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Москва, 2003. 28 с.
19. Про прокуратуру Российской Федерации : Федеральный закон от 17.01.1992 р. с изменениями и дополнениями на 2016 р. URL: <http://genproc.gov.ru/documents/legal-base/document-595>.

References:

1. Konstytutsiia Hruzii [Constitution of Georgia] (kontrolnyi tekst stanom na 23.03.2018 No. 2071) [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Estonii [The Constitution of Estonia] (1992) [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Latviiskoi Respubliki [Constitution of the Republic of Latvia], v red. vid 2016 r. Ofitsiyni vebsait Prezydenta Latvyy. [in Ukrainian].
4. Konstitutsiia Litovskoi Respubliki [Constitution of the Republic of Lithuania] (1992) [in Russian].
5. Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii [Constitution of the Russian Federation] (1993) [in Russian].
6. Konstitutsiia Respubliki Azerbaidzhan [Constitution of the Republic of Azerbaijan] (2016) [in Russian].
7. Konstytutsiia Respubliki Bilorus [Constitution of the Republic of Belarus] (1996) [in Ukrainian].
8. Konstytutsiia Respubliki Virmeniia [The Constitution of the Republic of Armenia] (2015). Ofitsiyni vebsait Prezydenta Respubliki Virmeniia [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia Respubliki Kazakhstan [Constitution of the Republic of Kazakhstan] (1995 r. iz zminamy) [in Ukrainian].
10. Konstytutsiia Respubliki Moldova [Constitution of the Republic of Moldova] (1994). Ofitsiyni vebsait Prezydenta Respubliki Moldova [in Ukrainian].
11. Konstitutsiia Respubliki Uzbekistan [Constitution of the Republic of Uzbekistan] (1992) [in Russian].
12. Konstytutsiia Tadzhykystanu [Constitution of Tajikistan] (1994 r. v red. 2003 r.). Ofitsiyni vebsait Heneralnoi prokuratury Respubliki Tadzhykystan [in Ukrainian].
13. Kryminalno-protsesualnyi zakon Latviiskoi Respubliki [Criminal Procedure Code of the Republic of Latvia] (2005) [in Ukrainian].
14. Modelnii zakon "O prokurature" SNG [Model Law "On the Prosecutor's Office" of the CIS] (2006) [in Russian].
15. Ob organakh prokuratury Respubliki Tadzhiikistan [About the bodies of the prosecutor's office of the Republic of Tajikistan]: Konstitutsiini Zakon. (2006) [in Ukrainian].
16. Ofitsiyni vebsait prokuratury Latviiskoi Respubliki [Official website of the Prosecutor's Office of the Republic of Latvia] [in Ukrainian].
17. Reshetnikova, T.A. (2005), Pravovoi status, funktsii i polnomochiia prokuratury v stranakh SNG (stravnitelno-pravovoe issledovanie) [Legal status, functions and powers of the prosecutor's office in the CIS countries (comparative legal study)]: avtoref. diss. kand. iurid. nauk. 12.00.11. Moskva. 23 p. [in Russian].
18. Sidorenko, A.V. (2003). Konstitutsionnyi status organov prokuratury stran SNG: avtoref. dis. kand. iurid. nauk: 12.00.02. Moskva. 28 p. [in Russian].
19. Pro prokuraturu Rossiiskoi Federatsii [About the Prosecutor's Office of the Russian Federation]: Federalnii zakon ot 17.01.1992 g. z izmeneniyami ta dopolneniyami na 2016 g. [in Russian].

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.35>

ВИБІР ЗАСТОСОВУВАНОВОГО МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА СТОРОНАМИ ДО СУТІ СПОРУ

Юлія Кабрера

аспірантка кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Міжнародного гуманітарного університету (Одеса, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-7357-1491

Анотація. Пройшовши тривалий еволюційний шлях, автономія волі у виборі матеріального права до суті спору у міжнародному комерційному арбітражі набула майже необмеженого характеру. Це означає, що за її допомогою сторони мають можливість обирати будь-яку систему права, яку завгодно правову норму чи навіть їх комбінацію. Спектр у виборі норм матеріального права до суті спору широкий, різноманітний і практично невичерпний. Це може бути національне право будь-якої країни або доктрина загального принципу, різні стабілізаційні застереження, нейтральний закон, використання декількох законів до різних частин контракту – депесаж, транснаціональне право, торгові звичаї. Більше того, сторони навіть можуть окремо обрати не саме матеріальне право, а тільки метод його обрання для арбітрів, щоб останні детермінували таке право до суті спору.

Ключові слова: вибір права сторін, матеріальне право, прямий вибір сторін, депесаж, транснаціональні норми, нейтральне право, стабілізаційні закони, непрямий вибір права, національне право.

CHOICE OF THE APPLICABLE SUBSTANTIVE LAW BY THE PARTIES TO THE MERITS OF THE DISPUTE

Yuliia Cabrera

Graduate Student at the Department of International Law and Comparative Law

International Humanitarian University (Odesa, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-7357-1491

Abstract. After a long evolutionary path, the autonomy of the will in the choice of substantive law to the essence of the dispute in international commercial arbitration has become almost unlimited. This means that with its help, the parties